

ПРОСЛАВАТА НА КУЛТОТ НА СВ. ЈОВАН ВЛАДИМИР НА БАЛКАНСКИТЕ ПРОСТОРИ

Маја Јакимовска-Тошиќ

Институт за македонска литература
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

Key words: St. John Vladimir, cult of the saint, general Balkan celebration, religious manifestations

Summary: The research is directed toward the mainstream Balkan celebration of the cult of St. John Vladimir, a celebration which is widespread in the Balkans. It is important to underline the forms of its manifestation, which may contribute to the construction of the Balkan world *outlook*, a general idea of the background of certain common religious manifestations and cultural phenomena. Such saints figures play the role of *overrides* of the impatience that exist between the Balkan nations and has enabled a coexistence in a kind of "syncretism."

Клучни зборови: св. Јован Владимир, светителски култ, општобалканска прослава, религиозни манифестации

Резиме: Истражувањето е насочено кон општобалканската прослава на култот на св. Јован Владимир, како прослава која е пошироко распространета на балканските простори. Значајно е да се утврдат облиците на нејзиното манифестирање, што може да придонесе кон изградба на општа балканска мирогледска претстава на фонот на одредени заеднички религиозни манифестации и културолошки феномени. Ваквите светителски фигури ја играат улогата на премостувачи на нетрпеливостите кои постојат меѓу балканските народи и овозможувале соживот во еден вид „синкретизам“.

Годинава (2016) се навршува еден милениум, откако животот маченички го завршил св. Јован Владимир, кој живеел и дејствувал како кнез Дукљански, за кого што византискиот хроничар Јован Скилица, кон крајот на XI век, истакнал дека е „правичен, мирољубив и полн со доблести и дека за време на неговото владеење, во Драч и во соседните области, владеело мир...“, и чијшто култ поникнува и се слави особено во Дукља (Зета), Далмација, Албанија, во Македонија и Бугарија (Vujićić 2016, 37). На 22 мај по јулијанскиот, односно на 4 јуни по грегоријанскиот календар, во 1016 година, тој со измама бил погубен во Преспа, во периодот на Самуиловото царство, чијшто вазал и бил, а по смртта на Самуил (1014), во времето кога после династичките борби, на престолот доаѓа Јован Владислав (1015-1018). Неговото христољубие и трагичната судбина, придонесуваат да се изгради култен светителски облик, а балканските народи да го прифатат како свој великомаченик и со посредство на книжевната и ликовната традиција, да го востановат и да го прошират неговиот култ. Иако неговото страдање не е поврзано со директна жртва за христијанската вера, туку маченичката смрт се случува поради односите на тогашните две ранохристијански балкански држави: кнежевството Дукља и Самуиловото царство, тоа не ги спречило грчките, македонските, бугарските, албанските, хрватските и српските хагиографи и историографи, низ долг хронографски преглед, а во поширока културолошка смисла, да го третираат Јован Владимир за свој кнез или светец. Но она што го подвлекува, во последно време, црногорската историографска наука е дека тој како светител-чудотворец, почитуван во повеќето балкански држави, е пред сè дукљански кнез и, едно време, македонски вазал (Perović 2016, 34). Сепак, во изградбата на култот на св. Јован Владимир се преплетуваат различни народносни, религиски и културни супстрати, кои трајно ја оплеменуваат културната ризница на балканските народи.

За неговиот животен подвиг постојат многу повеќе хагиографски и летописни состави, записи со легендарна основа, отколку верифицирани историски сведоштва, а за значењето на неговата необична брачна љубов со Косара и трагичната животна судбина, напишана се голем број книжевни дела, на повеќе европски јазици (Jovović 2016, 88-91). За неговата животна сторија, сведоштво се и подоцнежните, според нивното датирање, легенди и преданија, со сомнителна веродостојност во однос на историските сведоштва, а во кои се обликува подоцнежната историја на култот на св. Јован Владимир.

Постои обемна научна литература која ги проследува бројните аспекти на сложеноста на постанокот и одржувањето на

култот на овој светител низ вековите, на што особено ни укажуваат и најновите изданија по повод овој значен јубилеј, како што се двете изданија од група автори: *Dukljanski knez Sveti Vladimir (970-1016)*, Podgorica: Fondacija „Sveti Petar“ i Narodni Muzej Crne Gore, 2016, и изданието: *Свети Јован – хагиографија, химнографија, иконографија*, Скопје: МПЦ-ОА, 2016, каде што, во специјализираните студии, се третираат значајни аспекти и нови третмани на сознанијата, сврзани со дисперзијата на култот кон почитувниот светител, со приложена исцрпна релевантна научна литература за односна проблематика. Овде би сакале, меѓу другата значајна литература, да го споменеме и критичкото издание на еден од најзначајните извори за проследување на сторијата за св. Јован Владимир – *Летописот на попот Дукљанин или Барски родослов: Gesta Regnum Sclavorum*, I-II. Pr. D. Kunčer, T. Živković, Beograd 2009, со бројни критички коментари, што потврдуваат дека постанокот на култот на св. Јован Владимир се врзува за крајот на XI век, во период кога, најверојатно, настанува и неговото житие (*Gesta Regnum Sclavorum* 2009: I, 125-139, II, 262-271). Во процесот на воспоставувањето на неговиот култ, значаен настан е преносот на неговите мошти, кои веќе покажале светителски знаци, од местото на неговата погибија во Преспa (Македонија), до црквата „Пречиста Краинска“, кај Скадарското Езеро, по барање на неговата сопруга Косара, настан кој се споменува во „Житието на св. Владимир“, во споменатиот *Летопис на попот Дукљанин*.

Култот на св. Владимир постепено се ширел во средновековна Дукља, во областите јужно до Скадарското Езеро, во приморските делови на средновековниот град Свач, во близината на Улцињ и реката Бојана. Популарноста на неговиот култ најнапред била изразена во средновековна Зета, а во наредниот период култот да се прошири и да се негува особено во Албанија и во Македонија, а преку *Летописот на попот Дукљанин* тој проникнува и во пошироките културни кругови во Далмација и во Дубровник. Податоци за развојот на култот на св. Владимир, во дијецезата на Барската надбискупија, во периодот од крајот на XIII и почетокот на XIV век, како и за постоењето на неговото житие, со кое се служело свештенството на надбискупијата, добиваме токму од списот *Gesta Regnum Sclavorum*. Истражувањата во посоченото издание ги уточнуваат досегашните непрецизни сознанија во однос на неговата хронологија и укажуваат дека е можно кодексот да го пишувал тогашниот бискуп Рудгер, помеѓу 1298 и 1301 година, во Бар (*Gesta Regnum Sclavorum* 2009, II, 350-372.) Притоа, во посоченото критичко издание, се истакнува дека првата верзија можно е да настанала помеѓу 1295 и 1298, во Сплит, а конечната верзија, која е со попроширен состав, помеѓу 1299 и 1301 г.,

во Бар, по нарачка на Павле Шубиќ, најмоќниот хрватски благородник во тоа време. Тоа потврдува дека, во овој период, култот на св. Јован Владимир бил сè уште жив во овие предели и дека постоело житие кое Рудгер го користи и чии делови ги внесува интегрално во својот спис. Притоа, на верниците им препорачува дека, доколку сакаат да дознаат повеќе за животот и за чудата на светецот, треба да го користат неговото житие. Се чини дека за одржување на неговиот култ пресудна улога имала основаната Барска надбискупија, во времето на Бодин (1089), синот на Михајло (1078), кој успеал од антипатата Климент III (1084-1100), во 1089-тата година, да добие повелба со која Бар бил издигнат на рангот на архиепископија, поради што и постанокот на житието на св. Владимир се бара во периодот на 1075-тата и 1089-тата година. Тоа настанало како потреба на дукљанските кралеви, на својата држава да ѝ прибават атрибути, кои биле неопходни во средниот век – признавање на кралската титула, назначување на свој архиепископ и владетел, зачетник на династија. Поради тоа и се смета дека Барската архиепископија го чувала споменот за светителот, кој е земен за модел на светец – втемелувач на династија, и преку оваа, најверојатно, најстара форма на житието, која подоцна, според иследувачот на GRS, Тибор Живковиќ, од неговиот автор Рудгер била користена во латинска верзија (*Gesta Regnum Sclavorum* II 2009, 264-265).

Хагиографските податоци и некои историкографски извори потврдуваат дека Јован Владимир бил вешт воин, но истовремено правичен и мирољубив по својата природа, па во одбранбената војна против Самуил ја предал својата војска за да ја поштеди од погибија и од секако зло, станувајќи и самиот заробеник и маченик. Својата благородност ја платил со многу висока цена, а по погубувањето, умрел со маченичка смрт, по примерот на св. Јован Крстител. Прогласен е за блажен во римокатоличката црква и за светител во источноправославната црква, бидејќи бил спремен да ја предаде својата душа на Бога и на Исус Христос, како нивен посветен духовен следбеник.

Во 1215-тата година, кога епирскиот деспот Михајло ја освојува Краина, тој наложил да се пренесат моштите на св. Владимир во Драч, со што овој дукљански светител бил прогласен за небесен заштитник на градот (Perović 2016, 21). Албанскиот владетел Карло Топи, изданок на познато арбанашко семејство и сродник на неаполските Анжујци, откако во 1381 година, го обновил манастирот „Св. Јован“ – Шин Ѓон, во близината на Елбасан, таму ги пренел и моштите на светецот. Ктиторскиот натпис над влезната врата, во потполност сочуван на три јазици – латински, грчки и словенски,

јасно го означува периодот 1381 – 1383 година, во кој Топи го обновува манастирот, претходно оштетен од земјотрес, и дава податок дека тука го донел кивотот со светите мошти на Јован Владимир (Novaković 1895, 226-227). Овој чин на пренос на моштите се чини дека е од исклучително значење во процесот на ширењето на неговиот култ и на пошироки подрачја, особено во подоцнежните периоди. Карло Топи прв допир со култот на светецот имал во Драч, чиј господар бил, со одредени прекини, во периодот 1368-1387 година. Неколку векови подоцна, зографот Константин Спатараку, во 1739-тата година, ја насликува познатата житијна икона на св. Јован Владимир¹, каде што во 12 сцени се прикажани најважните епизоди од животот на светецот, а 13-тата сцена претставува ктиторска композиција, каде што е прикажан Карло Топи како господар, со круна и со жезол, кој стои и покажува на црквата која ја подигнал како своја задужбина, подвлекувајќи ја неговата заслуга во процесот на сочувување и ширење на култот на светецот (Cvetkovski 2016, 152, 177). Црквата станува ново средиште од каде што ќе се почитува и ќе се шири култот на светителот во наредните столетија, на просторите кои биле духовно и црковно потчинети на Охридската архиепископија (Снегаров 1995, 226-338; Грозданов 1980,179-183), и која одигрува значајна улога во процесот на воздигнување и проширување на неговиот култ на целиот Балкан. Од 1925-тата година, моштите на светецот се наоѓаат во Соборната црква во Тирана, под покровителство на Албанската православна црква. Главата на светецот денес се чува во Света Гора, а дел од моштите се наоѓаат во црквата „Св. Никола Геракомија“ во Охрид.

Набргу по обновата на манастирот, областите на централна Албанија се освоени од османлиите, со што се поставува и прашањето за опстанокот на манастирот и на култот на светителот во новите политички околности. Но набргу по освојувањето, Елбасан станува значен административен и економски моќен центар, што доведува до брзо негово населување со муслиманско и христијанско население. Од подоцнежната историја на манастирот, особно од периодот на XVII век, угледни христијани: Власи, Грци и Албанци, стануваат и главни покровители и донатори на манастирот. Сето тоа овозможува во овие сложени времења да се одржи култот на светителот. Во ширењето на

---

¹ Иконата била насликана за иконостас на црквата „Св. Богородица“, во манастирот Арденица, Музаклија, и денес, се чува во збирката на Музејот на средновековните уметности, во Корча.

неговиот култ, голема улога одиграла Охридската архиепископија, преку финансирање на печатени изданија во кои се содржат состави, посветени на св. Јован Владимир, како и во процесот на изработка на иконографски претстави на пошироки подрачја под нејзина јурисдикција, главно, на просторот на Македонија и Албанија.

Неговиот култ, главно, се распространува преку пишаните извори, од кои, како најстар пишан извор во кој се спомнува кнезот Владимир, се смета *Кратката историја*, од крајот на XI век, на византискиот хроничар Јован Скилица (*Vizanijski izvori* 1966, 117-119), а како најпроследуван во науката се смета првостепениот извор – веќе споменатиот *Летопис на поном Дукљанин - Gesta Regnum Sclavorum* (латинска верзија на летописот), чиј интегрален дел го чини и „Житието на св. Владимир“. Според општа оценка, житието настанало, најверојатно, непосредно по смртта на светецот, но како што и изворникот на Летописот не е сочуван така ниту изворното житие е сочувано, а до нас стигнале само оние највпечатливи места кои ги пренел, по свој избор, составувачот на Летописот. Како што веќе истакнавме, според Т. Живковиќ, постанокот на житието на св. Владимир треба да се бара во периодот помеѓу 1075 и 1089 година, бидејќи временскиот контекст ги условувал и политичките и духовните процеси, во периодот кога житието требало да послужи како темел на новата династија, по што на дукљанските владетели им се признавала кралската титула и, врз тие основи, според папската була од 1089 година, Барската бискупија се воздигнува на ранг на надбискупија и митрополија (*Gesta Regnum Sclavorum* II 2009: 268-268). Во тој контекст, се подвлекува важноста на воспоставувањето на култот на свет владетел, основоположник на една династија, со што во средновековието е создадена потребната атрибуција, неопходна за создавање државен легитимитет (Jovović 2016, 71).

Овие анализи одат во прилог на тезата дека култот на св. Јован Владимир е воспоставен уште во XI век. Така, според попот Дукљанин, кнезот Владимир покажал светителска моќ уште во текот на својот живот, кога на негова молба Господ ги уништува змиите од кои страдала неговата војска; тој не е убиен од заседа, додека патувал во Преспа, на покана на Јован Владислав, бидејќи на војниците им се привидувало дека Владимир патува со витези, кои како да „имале крилја и носеле трофеи“, што упатувало на претставата дека тоа се ангели; на убиецот Владислав му се привидува мртвиот Владимир, во лик на вооружен ангел; а светечкиот ореол на Владимир е особено потенциран по неговата смрт, кога, крај неговиот гроб, луѓето кои се молеле – оздравувале. Кнезот Владимир, во Летописот, повеќепати е именуван како *beatus*/блажен, што е прв степен кон светост, и

трипати sanctus/свети. Неговото тело, од Преспа, е пренесено со најсвечени почести, во црквата „Света Марија“, во Краина (датирана од X-XI век), кои ги приредува црквата со пеење химни и похвали (cum hymnis et laudibus), што, на некој начин, се сметаат и за основа на Vita Sancti Vladimiri, што е внесено преку делови во Sclavorum Regnum (Jovović 2016, 73).

Според најпроследуваниот извор – *Летописот на попот Дукљанин*, се врши и одредена реконструкција на личната историја на светецот Владимир, но и на историските прилики од крајот на X и почетокот на XI век. Бурните историски збиднувања во јужнословенските земји, во овој период, ги предводи царот Самуил. Тој, во 997 г., ја напаѓа Дукљанската кнежевина, ја поразува дукљанската војска и го заробил младиот дукљански кнез, Владимир. Во Летописот на попот Дукљанин, во 36-тото поглавје, во кое преовладуваат и хагиографски и легендарни елементи, подробно е опишана страдалничката судбина на кнезот Владимир и љубовта со принцезата Косара, ќерката на Самуил. Според овој извор, кнезот Владимир е млад и образован, благородник, по потекло и по дух, кој, робувајќи во Преспа, бил посетуван, според старите средновековни обичаи, од Самуиловата ќерка Косара, која им помагала на заробниците и која се вљубила во Владимир. Самуил го благословил нивниот брак, помалку од сентиментални, а повеќе од политички причини, враќајќи му ја под управа, Дукља, додавајќи му ја и Драчката област, мотивиран од партнерството во обезбедувањето на своите територии, поради постојаните напади од страна на Византија. Владимир бил верен и посветен Самуилов вазал, за време на неговиот живот, но и по смртта на Самуил (1014 г.), кога на престолот на некогашната моќна држава, доаѓа Самуиловиот син, Гаврил Радомир, кој бил убиен од својот братучед Јован Владислав (1015 г.). Доаѓајќи на престолот, Владислав сакал да ја врати превласта над Дукља и Драч. Сакајќи да ја оствари својата цел, тој трипати го канел Владимир да дојде во Преспа, праќајќи му дарови, меѓу кои и златен крст, како залог за пријателство и приврзаност. Владимир ја прифатил поканата дури откако добил дрвен крст, симбол на Христовото страдање, како залог за добри намери. Кога кнезот Владимир стигнал во Преспа, по излегувањето од црквата, во којашто се помолил, по заповед на царот Владислав, му била отсечена главата. Долго потоа Косара молела да ги добие посмртните останки на својот сопруг и да ги пренесе во манастирот „Пречиста Богородица Краинска“, до Скадарското Езеро. Царот Владислав не успеал да ги сочува Дукља и Драчката област, бидејќи во 1018 година бил поразен од Дукљаните, кај реката Бојана, битка во којашто и самиот го изгубил животот.

Потоа Самуиловото царство потпаѓа под византиска власт како и кнежевината Дукља.

Голем дефицит со изворни материјали, кои би помогнале во реконструкција на дејствувањето на светецот, се согледува во уништувањето на драгоцената средновековна архивска документација на Барската надбискупија, со оглед на фактот што најстариот сочувван документ во оваа црковна институција потекнува од 1731-та година (Jovović 2016, 85). Ваквата состојба се јавува поради променетите политички околности, со доаѓањето на османлиите, во 1571 година, кога се означува крајот на една историска епоха за градот Бар. Оваа празнина со историски извори се пополнува преку активностите на дубровничките и далматинските книжевници и историчари од доцниот средновековен период, бидејќи преку нивните рецепции и интерпретации на хагиографијата на дукљанскиот кнез, претставата за него трајно е сочувана. Така, прв помен за св. Владимир имаме кај Марко Марулиќ, во 1510 година, во хрватската редакција на *Кралството на Словените*, во која се спомнуваат делата *Methodius* и *Liber gestorum beati Vladimiri*, но притоа Марулиќ не ги презентира во својот текст, туку само ги упатува заинтересираните читатели кон нив. Притоа, непознато е која предлошка на *Летописот на попот Дукљанин* ја имал Марулиќ, со оглед на податокот дека тој го испуштил житието на св. Јован Владимир, а земајќи го предвид фактот дека редакциите на *Летописот* на Мавро Орбини, од 1601 г., и на Иван Луциќ, од 1661 година, го содржеле житието на светецот.

Во овој контекст особено е значајно делото *Кралство на Словените* од Мавро Орбини (Ристовска-Јосифовска 2001), настанато врз основа на *Летописот на попот Дукљанин*, на усни преданија и други пишани извори. Неговото дело настанува со идеја да се реафирмира потиснатото словенско минато, низ тенденцијата на авторот за обединување на Словените, во нивното ослободување од османлиското ропство. Во третиот дел на „Кралството на Словените“, под наслов: *Историја на кралевите на Далмација и другите околни илирски краеве. Од лето Господово 495. до 1161.*, се наоѓа животописот на кралот Владимир (Dragić 2010, 518-519; Jovović 2016, 86). Во овој контекст го споменуваме и делото на католичкиот свештеник Павао Ритер Витезовиќ под наслов: *Vitas & martyrium B. Vladimiri Croatiae regis*, печатено во 1701 година, користејќи се во основа со *Летописот на попот Дукљанин*, што се вклопува во целокупното хагиографско дело на Витезовиќ, насочено кон обединување на сите словенски/илирски светители во единствен компендиум, за што сведочи неговото необјавено дело *Indigetes Illyricani* (Jovović 2016, 87).

И големиот творец во периодот на илиризмот – Петар Прерадовиќ (1818-1872), напишал оперско либрето во четири чина, „Владимир и Косара“, во педесеттите години на XIX век, а врз база на народните преданија и врз основа на хрониката во стихови од познатиот далматински книжевник, фра Андрија Качиќ-Миошиќ, *Razgovor ugodni naroda slovinskog* (1756), во чиј состав се наоѓа *Pisma od kralja Vladimira*, создадена врз основа на народната традиција. Сите овие споменати дела, како и други состави, сврзани со хрватскиот простор, создавани во периодот од XVI до крајот на XVIII, како и во XIX век, влијаеле врз тоа, св. Јован Владимир да биде застапен во *Litanije svetca Dalmacije*, каде што е поместено неговото кратко житие и каде што тој е именуван како блажен крал на Далмација и великомаченик (*Litanie* 1882, 37-38). Овдешното застапување било повод светителот да добие посебна одредница во делото *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog krišćanstva*, претставен како Иван Владимир, каде што се објаснети постанокот и развојот на култот кон светецот (*Leksikon* 1979, 284-285).

Култот кон светецот стигнал и до Словенија, што се согледува во објавената песна за Владимир и Косара, од Ј. Н. Ашман, во „Илирскиот лист“ („Illyrisches Blatt“), кој излегувал на германски јазик како додаток на „Љубљанските новини за наука, забава и образование“, во 1831 година. Во весникот „Slovenska bčela“, во 1851 година, објавена е новелата „Vladmir in Kosara“ (*Izvirna povest*), во продолженија, од младиот автор Лука Светец (Подгорски) (*Jovović* 2016, 89).

Хагиографските податоци во *Летописот на попот Дукњанин*, што го третираме како главен извор за светецот, во голема мера се разликуваат во однос на оние, изложени во грчкото житие на светецот, напишано од Козма, митрополитот на градот Китија на Кипар и печатено по налог на Јован Папа, во 1690-тата година, во Венеција, во состав на Аколутија (*Melovski*, 2016: 59-64). Пренесот на моштите, прво во Драч, а потоа во Елбасан, најверојатно, условиле појава на грчка легенда за светецот, создадена според изгубен словенски оригинал, инкорпорирана во житието на Козма. Така, на молба на Јован Папа да се напише ново житие на светецот, со оваа задача се зафаќа тогашниот игумен на манастирот „Свети Јован Владимир“ – Козма Китијски, некогашен митрополит на градот Китија, а во време на пишувањето на житието, настојник на Охридската архиепископија. Најверојатно, Козма не го познавал постарото житие на Јован Владимир, ниту имал на увид некои поверодостојни историски извори, за коишто самиот кажува дека се опишани во голема книга, која во текот на времето се изгубила и во која имало „повеќе и од

литургија и од повест“ (Melovski, 2016: 62). Сижето на житието го гради врз основа на локални преданија и легенди, главно, од околината на Елбасан, кои се со сомнителна веродостојност, и составува имагинарна историја, со многу неверојатни, фантастични настани, лишена од историска заснованост. Така, во житието, Владимир царувал не само над Бугарите туку и над Србите, Арбанасите, Далматинците и Илирите, а го победил и царот Василие Порфирогенет. Овде, веројатно, се мисли на Василиј II, со кого што војувал Самуил, а не Владимир. Верната сопруга Косара, во оваа верзија на житието, не ја исполнува својата симболична улога, туку овде се споменува една анонимна жена, која го издала и преку заговор, заедно со својот брат, му ја отсекле главата на Владимир, која тој, така отсечена, ја држел во своите раце. Овој дел, можеби, настанал врз основа на некаво народно предание, во кое Косара сковала завера против својот сопруг Владимир (Rotković 2016, 57). Од друга страна, токму оваа неверојатна компилација, заснована на нејасни и непрецизни историски податоци, во кои Козма внесува одредени настани и личности од средновековната историја на Балканот, кои не кореспондираат докрај со историската вистина, ќе даде повод, подоцна, во периодот на романтизмот, за различни, главно, неосновани интерпретации за личноста на дукљанскиот владетел св. Јован Владимир, а во интерес на различни политичко-црковни аспирации. Овие податоци, исто така, не упатуваат на претпоставката дека многу порано, старото, оригинално житие, кое делумно ни е познато според *Летописот на попот Дукљанин*, било изгубено и останало непознато не само за монасите на манастирот туку и за поширокиот круг на верници и почитувачи на култот кон светецот Јован Владимир.

Во ова, прво венецијанско печатено издание на Аколугијата, од 1690 г., од страна на приредувачот Јован Папа, во предговорот, се наведува дека таа е печатена со сопствени средства и со намера да се подарува и да се шири на подрачјето на сите цркви и манастири под јурисдикција на Охридската архиепископија. Ова издание, освен проложното житие, ја содржи и службата на светецот, а на насловната страница има минијатура со претставата на самиот светител, што ќе стане значаен прототип за голем број негови портрети кои се создавале во текот на XVIII и XIX век (Грозданов 1983, 210-213).

Во овој контекст, важно е да се одбележат и неколкуте сочувани листови во ракопис од збирката на В. И. Григорович бр. 167 (820) од Националната библиотека во Москва, што, според иследувањата В. Т'пкова-Заимова, датираат од крајот на XVII и почетокот на XVIII век (Таркова-Zaimova 1967, 179-189). При

иследувањето, се воочуваат одредени разлики помеѓу текстот на Венецијанската Аколутија, од 1690 година, и записите на овие листови, што наведува на мислење дека се работи за редакција на „Житието на Јован Владимир“, настаната истовремено со споменатата Аколутија од 1690-тата година.

Овој момент, согледан во печатењето на Аколутијата на светиот Јован Владимир, во 1690 година, е пресуден во натамошното јакнење на култот кон светецот, што особено ќе доведе до негово ширење и негување, во XVIII и XIX век, за што доказ се: печатењето на Москополските аколутии, во 1740-тата и 1742-та година, во кои се застапени житија и служби на словенските светители, кои ги прославува Охридската архиепископија, меѓу кои и житието и службата на св. Јован Владимир, како и повторното издание на Аколутијата, во Венеција, во 1774-тата г., т.н. второ венецијанско издание, кое е, всушност, препечатен текст на изданието од 1690-тата г., во редакција на Јован Папа, а коешто содржи и минијатура со претставата на св. Јован Владимир, овој пат, според литографската предлошка од *Стематологијата* на Жефаровиќ, од 1741 г. Изданието го приредил Глики (Novaković 1893, 231-234), како што е наведено во предговорот на изданието. Ново издание на *Аколутијата* е печатено повторно во Венеција, во 1858 г., според предлошката од Гликиевото издание од 1774 г., а во типографија на црквата „Св. Ѓорѓи“, како што се наведува во предговорот на изданието. Важно е за одбележување дека житието и службата од *Аколутијата*, во 1802 година, преведени се на црковнословенски јазик, од страна на монасите Лука и Партениј, од манастирот Хилендар. Исправки и корекции на текстовите се направени во црквата „Св. Спиридон“, во Трст, а трошоците за печатење ги презел угледниот граѓанин на Трст – Теодор Мекша (Novaković 1893, 243-244).

Така, *Аколутијата* станува не само текстуална туку и иконографска предлошка, со која се служеле генерации на зографи од културното подрачје на Охридската архиепископија, во прилог на своите изобразби на претставите на светецот. Светителскиот култ кон св. Јован Владимир особено се следи преку претставата на светителот во споменатата *Стематологијата* на Христофор Жефаровиќ, од 1741 година, како и преку голем број негови портрети и претстави во фрескоживописот и во иконописот, настанати во текот на XVIII и XIX век, на целиот балкански простор (Vujčić 2011, 242-243).

Ширењето на култот особено е поттикнато од Охридската архиепископија, од крајот на XVII век, а своите најзначајни облици ги добива во доменот на книжевното и уметничкото создавање. Во време на охридскиот архиепископ Јосаф (1719-1743), со материјална

поткрепа од манастирот „Св. Наум“, доаѓа до објавување на познатата Москополска *Аколутија*, во 1740-тата и 1742-та година, во која се печатени житијата и службите на словенските светители, кои особено ги прославува Охридската архиепископија, каде што освен житијата на словенските учители Кирил и Методиј и на нивните ученици Климент и Наум Охридски, на Седмочислениците, на св. 15 Тивериополски маченици, на св. Еразмо Охридски, на новомаченикот св. Никола Елбасански (бератски), се печати повторно и житието на св. Јован Владимир, според текстот на венецијанското издание од 1690-тата година (Грозданов 1995, 87-90, 205-206; Јакимовска-Тошиќ 2011, 295-303). Со пропаѓањето на Москополе, доаѓа до големо раселување на неговото население, особено во втората половина на XVIII век, кога иселениците, кои се населуваат во подунавските краевина на Австриската монархија, ја користат оваа Аколутија, носејќи ја со себе, со што придонесуваат кон проширување на неговиот култ на север, сè до Будим (Petković 1959, 48-49, 64-65). Големият продор на култот кон св. Јован Владимир, во периодот пред средината на XVIII век, во подунавските земји на некогашната австро-унгарска монархија, се согледува во особено силното влијанието во уметничкото создавање на Христофор Жефаровиќ, во иконографското творештво, како и во различни ликовни техники (графика, фрескопис и иконопис), особено продуцирано на подрачјето на Карловачката митрополија (Medaković 1971, 116-117; Cvetkovski 2016, 196-208).

Ширењето на култот кон светецот, на пошироките подрачја, претставува еден од позабележливите моменти во културната историја на Балканот, во доцниот среден век, особено нагласен и протежиран од охридско-москополскиот културен круг, што го диктира неговото одбележување низ уметничките форми, во значајните културни средишта на тоа време – Охрид, Елбасан, Москополе, Берат, Корча, Света Гора.

Овие податоци укажуваат на фактот дека, во периодот на доцното средновековие, култот кон Јован Владимир се вбројува во редот на најпрославените светители, за што доказ се печатените Аколутии, во период од два века, како и бројните иконографски претстави, на поширокиот балкански терен, со мошне интересна и разновидна иконографска тематика. Најстарите познати портрети на св. Јован Владимир датираат од XVII и XVIII век. За најстар сочуван портрет се смета оној од црквата „Св. Никола“, во местото Шелцан, во брдата над Елбасан, од 1625-та година, претставен на јужниот ѕид од наосот на црквата (Perfus 1989, 124-125, 181). Од зографите, кои особено придонесувале за проширување на неговиот култ, се издвојуваат браќата Константин и Атанас од Корча, како и нивните

синови Трпо и Наум Зограф, кои се познати со сликарските програми како во матичното подрачје на Охридската архиепископија така и на Света Гора. Уште во најраните години, Константин и Атанас го сликаат портретот на св. Јован Владимир, а како најрано нивно остварување е претставата во Москополе, од 1745 г., на јужната фасада на црквата „Св. Атанасиј“. Следниот негов портрет го сликаат во црквата „Св. Никола“, во Москополе, заедно со св. Наум Охридски. Во Албанија, исто така, позната е претставата на светецот, во манастирот „Св. апостоли Петар и Павле“, кај Виткуќи, од 1764 година. Еден од последните портрети на св. Јован Владимир, кој го насликале браќата Зографи, е портретот во црквата „Св. Ѓорѓи“, од 1782 г., во село Љубовск, во близината на манастирот Арденица. Контуитетот во иссликувањето на портретот на св. Јован Владимир се бележи во областа Музакија и во манастирот Арденица, за што сведочат уште неколку негови портрети, дело на зографите-браќа Четири, од село Грабово, над Елбасан (Cvetkovski 2016, 165-171).

Венецијанската Аколутија, најверојатно, го инспирирала иконописецот на иконата од синајскиот манастир „Св. Катерина“, од крајот на XVII, односно во почетокот на XVIII век, да го наслика светителот во долниот дел на иконата, која ја содржи претставата на Богородица Несогорлива Капина со малиот Христос, а св. Јован Владимир е претставен во долната рамка, во средина, на бел коњ во галоп, со крива сабја на појасот, со круна на глава, каде што наместо скиптар, во десната рака држи крст, а под него има уште две сцени од неговото житие. Натписите кои ги следат сцените и фигурите, всушност, се делови од текстот на Аколутијата. Иконата, можеби, настанала во самиот манастир, или, пак, уште поверојатно е дека е подарок од верниците – ации (ходочасници) од балканските краевии (Острогорски 1934, 99-106).

Во Македонија, особено познати се иконите на св. Јован Владимир во иконостасот, во манастирот „Св. Наум“, од 1711-тата година, насликан заедно со св. Марина, од познатиот зограф Константин, претстава која се базира на старата редакција на неговиот портрет од Шелцан и од минијатурата во Аколутијата; понатаму, во црквата во с. Слатино, Дебарца, претставен заедно со св. Климент, од 1800-тата г.; како и особено познатата икона од Охрид, на Дичо Зограф, наменета за семејството Робевии, од 1862 година, со словенски натписи, заедно со Седмочислениците и со св. Еразмо; понатаму, на една икона од црквата „Св. Никола Геракомија“, во Охрид, која, исто така, му се припишува на Дичо Зограф; на две непотпишани икони, од 70-80-тите години на XIX век, од црквата „Света Богородица Каменско“, во Охрид, од работилницата на Дичо Зограф, како и на

една икона од манастирот „Св. Јован Бигорски“, од 1870-тата година, претставен заедно со св. Наум и со св. Методиј. Во Македонија, освен икони, познати се и фрески со неговиот лик и тоа, на северната страна, во припратата на манастирот „Св. Наум“, заедно со Седмочислениците од Трпо Зограф (1800-1806), понатаму, во манастирот „Св. Јован Бигорски“, од 1871 г., во манастирот „Св. Ѓорѓи“, во Струга, од 1874 година, во црквата „Св. Богородица Пречиста“, во околината на Кичево, од 1880/1881 г. (повеќе: Грозданов 1983, 212-215, Grozdanov 1984, 229-235; Cvetkovski 2016, 225-246).

За продорот на неговите икони во средна Грција – Тесалија и во делови од југоисточниот Епир, најголема заслуга имаат зографите Константин и Михајло од Хјонадес (Хјониаде), место во северен Епир, кои, во периодот меѓу 1774-тата и 1779-тата година, насликале повеќе портрети на св. Јован Владимир. Најстариот од нив е во црквата „Св. Ахил“, во местотот Пендалофос, во близината на Кажани (1774), понатаму, во црквата „Св. Богородица Фанеромени“, во Тирнава, место во близина на Ерасон (1778), како и портрет на светецот во црквата „Св. Ѓорѓи“, во Оксинија, во подножјето на Метеори (1779). Овие зографи, при сликањето на портретите на светецот, ја следеле корчанската сликарска традиција, особено го поддржувале стилскиот израз, согледан во остварувањата на Константин и Атанас Зограф од Корча (Cvetkovski 2016, 188-189). Овие зографи се особено заслужни за ширење на портретите на св. Јован Владимир не само на подрачјето на Охридската архиепископија туку и на Света Гора. Така, во периодот од 1765 г., тие ја сликаат претставата на светецот, во припратата на манастирот Филотеј, а десетина години подоцна, истите зографи го сликаат светецот во Хиландар, а во 1780 г., настанува неговиот портрет во манастирот Ватопед. Од светогорските претстави, би ја нагласиле и претставата на светецот во параклисот Преображение Христово, на манастирот Зограф, од 1869 година, каде што на северниот ѕид се насликани светите браќа Кирил и Методиј, дополнети со претставата на св. Јован Владимир (Cvetkovski 2016, 192-195).

Култот на светецот се забележува и во иконографските претстави на територијата на Бугарија, од почетокот на XIX век, кои, главно, настануваат под влијание на податоците во *История славянобългарска*, напишана од отец Паисиј Хилендарски, во 1782 година, при што, во образувањето, видливи се романтичарски конструкти во духот на времето, без поголема историска поткрепа. Неговите претстави се сликани во еден поширок национален контекст, заедно со другите словенски светители, било да се работи за

владетелскиот род Немањики или за бугарските владетели од периодот на Првото бугарско царство. Овде би ги споменале портретите во живописот на манастирот „Св. Јован Рилски“, едниот на западниот ѕид на наосот, од 1844 г., а вториот, во параклисот, заедно со св. Сава и св. Симеон, од 1845/46 г., понатаму, во Тројанскиот манастир, од 1847 г., од зографите Димитриј и Захариј Христови, од зографскиот род Доспевски, кои и го воведуваат св. Јован Владимир во уметноста на XIX век, на подрачјето на Бугарија. Следени се и од други зографи, како на пр., од Никола Иванов Образописов, кој го слика светецот во црквата „Св. Илија“, во с. Горен Окол (1866), како и во црквата „Рождество Богородично“, во Самоков (1869) (Cvetkovski 2016, 246-247).

Проследените книжевни остварувања и иконографските претстави на светецот, како и книжевните состави за Владимир и Косара, кои настанале во XVIII и XIX век, станале битен фактор во преобликување на историските факти од историографијата на Јужните Словени, но и инспиративна тема која се наметнала во уметничкото создавање на просторот од Бугарија до Словенија. Тоа значи дека не само хагиографската и литургиската книжнина туку и белетристиката и особено ликовната уметност го воздигнале култот кон св. Јован Владимир како исклучителна (културолошка) вредност и пројава во културолошките интерпретации на јужнословенските и балканските народи. И денес, по 1000 години од маченичката смрт на светецот, во колективната меморија на мултиетничкиот и мултиконфесионалниот балкански простор, го согледуваме озрачјето на неговиот култ како поврзувачка и премостувачка алка во градењето на соживотот меѓу националните посебности и различности на Балканот.

Литература:

- Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*. 1966. Beograd:
Vizantološki institut SANU, 117-119.
- Vujičić, R. 2011. “O kultu i ikonografiji Sv. Jovana Vladimira”. *Glasnik oddelenja umetnosti*, 29, CANU, Podgorica.
- Gesta Regnum Sclavorum (Letopis popa Dukljanina)*, I-II. 2009. Pr. D.
Kunčer, T. Živković, Beograd : Institute of History Ostrog
Monastery.
- Грозданов, Цветан. 1980. „Охрид и Охридската архиепископија во XIV век“, *Историја* 1, год. X, Скопје, 179-183.
- Грозданов, Цветан. 1983. *Портрети на светителите од Македонија од IX-XVIII век*. Скопје: Републички завод за заштита на спомениците на култура.
- Grozdanov, Cvetan. 1984. “Jovan Vladimir i pretstave Sedmočislenika u

- makedonskoj umetnosti XVIII-XIX veka". *Zbornik za likovne umetnosti*, 20, Novi Sad, 229-235.
- Грозданов, Цветан. 1995. *Свети Наум Охридски*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите – Матица македонска.
- Dragić, H. 2010. "Dukljanski kralj sveti Vladimir u hrvatskoj književnosti i crnogorskoj tradiciji". *Lingua Montenegrina*, god. III, br.5, Cetine.
- Dukljanski knez Sveti Vladimir (970-1016)*, 2016. Podgorica: Fondacija "Sveti Petar" i Narodni Muzej Crne Gore.
- Јакимовска-Тошиќ, 2011. „Културните врски меѓу манастирот „Св. Наум“ и Москополе во 18 век“, *Зборник од Меѓународен научен собир: Свети Наум Охридски и словенската духовна, културна и писмена традиција*, 4-7 ноември 2010, Охрид, Македонија, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 295-303.
- Jovović, Ivan. 2016. Kult svetog kneza Vladimira Dukljanskog u Crnoj Gori u susedstvu. In: *Dukljanski knez sveti Vladimir (970-1016)*. Podgorica: Fondacija "Sveti Petar Cetinjski" – Narodni Muzej Crne Gore, 65-95.
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog krišćanstva* (uredio Anđelko Badurina), "Ivan Vladimir", 1979. Institut za povijest umetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 284-285.
- Litanie dei Santi della Dalmazia*, 1882. Zara.
- Medaković, D. 1971. *Putevi srpskog baroka*, Beograd : Nolit.
- Meloski, Hristo. 2016. Prološko žitije Sv. Jovana Vladimira In: *Dukljanski knez sveti Vladimir (970-1016)*. Podgorica: Fondacija "Sveti Petar Cetinjski" – Narodni Muzej Crne Gore, 59-64.
- Novaković, St. 1893. *Prvi osnovi slovenske književnosti među balkanskim Slovenima. Legenda o Vladimiru I Kosari (kulturno-istorijske studije)*, Beograd: Državna Štamparija Kraljevine Srbije, 226-227.
- Острогорски, Г. 1934. „Синајска икона св. Јован Владимира“. *Glasnik Skopskog naučnog društva*, 14, Скопје, 99-106.
- Perović, Sreten. 2016. Dukljanski knez Vladimir i makedonska princeza Kosara u legendi i istoriji. In: *Dukljanski knez sveti Vladimir (970-1016)*. Podgorica: Fondacija "Sveti Petar Cetinjski" – Narodni Muzej Crne Gore, 19-35.
- Perfus, D. M. 1989. Die Drukerei von Moskopolis 1731-1769. Bindruck und Heligenverehrung im Erzbistu Achrida, Wiener Archiv für des Slawentus und Osteuropos, Band XIII, Wien-Köln.
- Petković, S. 1959. „Živopis crkve Uspenja u Srpskom Kovinu (Ráczeve-u)“, *Zbornik za društvene nauke*, 23, Matica srpska, Novi Sad , 48-49, 64-65.
- Ристовска-Јосифовска, Билјана. 2001. „Кралството на Словените“ од *Мавро Орбини како извор за македонската средновековна историја*, Скопје - Прилеп: Институт за старословенска култура.
- Rotković, Radoslav. 2016. Knjiga o čudima Blaženoga Vladimira. In: *Dukljanski knez Sveti Vladimir*, Podgorica: Fondacija "Sveti Petar Cetinjski" – Narodni Muzej Crne Gore, 47-57.

- Свети Јован - хагиографија, химнографија, иконографија*, 2016.
Скопје: МПЦ-ОА.
- Снегаров, Иван. 1995. *История на Охридската архиепископия*, том I,
София, 336-338.
- Таркова-Займова, V. 1967. „Un manuscrit inconnu de la Vie de St.
Jean-Vladimir“, *Etudes Balkaniques*, 6, Sofia, 179-189.
- Cvetkovski, Sašo. 2016. Portreti Svetog Jovana Vladimira u umetnosti
Balkana od XVII do XX vijeka, In: *Dukljanski knez Sveti
Vladimir*, Podgorica: Fondacija “Sveti Petar Cetinjski” – Narodni
Muzej Crne Gore.